زانكۆی سەلاحەدین – هەولێر
Salahaddin University-Erbil

هزری سیاسی لای ئەرستۆ

(توێژینەوەی دەرچوونە)

پێشکەش بە بەشی(فەلسەفە)ی کۆلێژی ئاداب کراوە، وەک بەشێک لە پێداویستییەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە فەلسەفە

ئامادەکردنی لەلایەن

محمد دلشاد عمر

بەسەرپەرشتی

م.ی. شێروان هادی محمد

2023

پێرستی بابەتەکان

لاپەڕە	بابەت
أ	**پێشکەشە**
ب	**سوپاس و پێزانین**
ج	**پوختەی توێژینەوە**
د	**پێرست**
1	**پێشەکی**
	بەشی یەکەم: ڕەگەزەکانی توێژینەوە و ناساندن و دیاریکردنی چەمکەکانی توێژینەوەکە
	تەوەرەی یەکەم: ڕەگەزە سەرەکییەکانی توێژینەوەکە
	1- گرفتی توێژینەوەکە
	2- گرنگی توێژینەوەکە
	3- ئامانجی توێژینەوەکە
	4- میتۆدی توێژینەوەکە
	تەوەرەی دووەم: ناساندن و دیاریکردنی چەمکەکانی توێژینەوەکە
	1- فەلسەفە
	2- هزر
	3-هزری سیاسی
	4-سیاسەت
	بەشی دووەم: ژیاننامەی ئەرستۆ و شاری نموونەیی لە ڕوانگەی ئەرستۆ
	تەوەرەی یەکەم: ژیاننامەی ئەرستۆ
	تەوەرەی دووەم: شاری نموونەیی لە ڕوانگەی ئەرستۆ
	بەشی سێیەم: پێگەی دەوڵەت لە فەلسەفەی سیاسی و لە هزری سیاسی ئەرستۆدا
	تەوەرەی یەکەم: پێگەی دەوڵەت لە فەلسەفەی سیاسیدا.

تەوەرەی دووەم: پێگەی دەوڵەت لە هزری سیاسی ئەرستۆدا.	
بەشی چوارەم: سیاسەت لە هزری سیاسی ئەرستۆ بەرامبەر بە هزری سیاسی ئەفلاتون.	
تەوەرەی یەکەم : هزری سیاسی لای ئەفلاتوون.	
تەوەرەی دووەم: هزری سیاسی لای ئەرستۆ.	
دەرئەنجام	
لیستی سەرچاوەکان	

پێشەکی

مەبەستی سەرەکی لە نووسینی هەر توێژینەوەیەک ڕونکردنەوە و لێکۆڵینەوەیە لە تێڕوانینی فەیلەسوفان، لێرەدا لامان گرنگ بوو هزری سیاسی لە دیدی ئەرستۆ ئاماژە پێبکەین، ئەرستۆ هەمیشە بیرۆکەکەی باڵی بەسەر فەلسەفە سیاسییەکەی دا کێشاوە ، هەروەها ئەرستۆ گرنگیەکی تایبەتی بەلایەنی فەلسەفەی سیاسی داوە. بابەتی ئەم توێژینەوەیەش بەناونیشانی (هزری سیاسی لای ئەرستۆ)یە کە پێک هاتووە لەچوار بەش کە لە خوارەوە ئاماژەی پێکراوە:-

بەشی یەکەم لە دوو تەوەر پێک هاتووە، تەوەرەی یەکەم: ڕەگەزەکانی توێژینەوە و تەوەرەی دووەم لە ناساندن و دیاریکردنی چەمکەکانی توێژینەوەکە، بەشی دووەمیش لە دوو تەوەر پێکهاتووە، تەوەرەی یەکەم: ژیاننامەی ئەرستۆ و تەوەرەی دووەم: شاری نموونەیی لە ڕوانگەی ئەرستۆ، هەروەها بەشی سێیەم لە دوو تەوەر پێک دێت، تەوەرەی یەکەم: پێگەی دەوڵەت لە فەلسەفەی سیاسی و تەوەرەی دووەم: لە هزری سیاسی ئەرستۆدا. لەهەمانکاتدا کۆتا بەشیش کە بەشی چوارەمە لە دوو تەوەر پێک دێت، تەوەرەی یەکەم: هزری سیاسی لای ئەفلاتون تەوەرەی دووەم هزری سیاسی لای ئەرستۆ. لە کۆتادا ئاماژە بە دەرئەنجام و لیستی سەرچاوەکان کراوە.

بەشی یەکەم

ڕەگەزەکانی توێژینەوە و ناساندن و دیاریکردنی چەمکەکانی توێژینەوەکە.

تەوەرەی یەکەم: ڕەگەزە سەرەکییەکانی توێژینەوەکە

1- گرفتی توێژینەوەکە.

گرفتی توێژینەوە بەیەکێک لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی توێژینەوە دادەنرێت، بۆیە هەر بابەتێکی توێژینەوەی زانستی و ئەکادیمی گرفتی تایبەت بەخۆی هەیە، گرفتی ئەم توێژینەوەیەش لەسەر بابەتی (هزری سیاسی لای ئەرستۆ) یە ، توێژور بەدوایی وەڵامی پرسیاری سەرەکی توێژینەوەکە دەگەڕێت کە بڕیتییە لە : ئایا ئەرستۆ چۆن دەڕوانیتە هزری سیاسی ؟

2- گرنگی توێژینەوەکە:

هەر توێژینەوەیەکی زانستی گرنگی تایبەت بەخۆی هەیە، ئەم توێژینەوەیەش گرنگی یەکەی لەوەدایە کە باس لە دید و هزری سیاسی دەکەکات لای ئەرستۆ، هەروەها شیکردنەوە بۆ بیروڕا سیاسییەکانی ئەرستۆ دەکات لەسەر دەوڵەت و گۆمەڵگا و شارەزابوون لە ژیان و بەرهەمەکانی ئەرستۆ.

3- ئامانجی توێژینەوەکە.

هەروەک توێژینەوەیەکی تری زانستی ئەم توێژینەوەیەش ئامانجی تایبەت بەخۆی هەیە کە بزانیت:

أ- زانینی دید و هزری سیاسی لای ئەرستۆ.

ب-دەرخستنی پێگەی دەوڵەت لە فەلسەفەی سیاسی و لە هزری سیاسی ئەرستۆدا.

ج- ئاشنابوون بە بە فەلسەفەی سیاسی لای ئەرستۆ و بەراوردێک لەگەڵ بیروڕای سیاسی لای ئەفلاتون.

4- میتۆدی توێژینەوەکە.

هەر توێژینەوەیەک کە ئەنجام دەدرێت میتۆد و شیوارزی تایبەت بەخۆی هەیە کە بەچ ڕێگایەک توێژینەوەکە ئەنجام بدرێت، بۆیە لەم توێژینەوەیەدا (میتۆی شیکاری و بەراوردکاری) بەکارهاتووە ، چونکە هەم شیکاری بۆ بابەتی توێژینەوەکەکراوە و هەمیش **بەراوردکاری** بۆ بابەتی توێژینەوەکە کراوە کە باس لە هزری سیاسی لای ئەرستۆ و لە تەوەرەیەکدا باس لە فەلسەفەی سیاسیی هەردوو زانای یۆنانی ئەفلاتوون و ئەرستۆ کراوە.

تەوەرەی دووەم: ناساندن و دیاریکردنی چەمکەکانی توێژینەوەکە.

1- فەلسەفە:

پێناسەی زۆر بۆ فەلسەفە کراوە هەندێکجار بە هەوڵ و کۆششێکی تیۆری و عەقڵی لەبارەی دیدگای گشتی بۆ هەموو جیهانی واقیعی پێناسەکراوە و ناسێنراوە، هەندێکجار هەوڵی وەسفکردن و باسکردن لە واقعیەتەکان، هەندێکجاریش بە هەڵسەنگاندنی هەموو شتە واقیعە ئەزموونییەکان پێناسەیان کردووە.

وشەی فەلسەفە وشەیەکی یۆنانیە لە دوو بەش پێکهاتووە فیلۆ (بەواتای حەزکردن) سۆفیا (واتا دانای) ، واتە فەلسەفە بەمانای(حەزکردن لە دانایی) دێت ، ئەو کەسەش کە حەز لە دانای بکات پێیی ئەوترێت فەیلەسوف (حمید،2012: 18).

واتای بنەڕەتی فەلسەفە چییە؟ لە بنەڕەتدا فەلسەفە بریتییە لە گەڕان بەدوای حەقیقەت و گەڕان بەدوای دەستپێکی هەموو شتەکان: لەم مانایەدا، فەلسەفە هاوشێوەی ئەفسانە دەردەکەوێت .بەاڵم فەیلەسووف لە بنەڕەتەوە لەگەڵ دروستکەر و حیکایەتخوانی ئەفسانەکان جیاوازە. ئەوەی فەیلەسووف لە ئەفسانەناسەکان جیادەکاتەوە کەشفی سروشتە. یەکەمین فەیلەسووفەکان، دۆزەرەوە و کەشفکەر بوون. دەبوایە سروشت کەشف بکەن. مرۆڤ بەبێ ئەوەی بزانێت شتێک بەن اوی سروشت بوونی هەیە. سروشت کاتێک دۆزرایەوە کە گەڕان بەدوای سەرەتا و دەستپێکەکان(لیۆ شتراوس و.ڕاڤین کامەران،2021).

2- هزر:

هزر بڕیتیە لە جولەی عەقڵ و بەکارهێنانی ژیری و توانای مرۆڤ لە نێوان زانین و نەزانیندا. هەروەهاچالاکیەکی گیانی پرۆسەیەکی ئامادەیە ئامانج و ئاوات و خواستن و هەست و نەستی مرۆڤ لە چوار چێوەیەکی ڕەنگ بۆ دارێژاو رێکوپێکدا دادەڕژێ(ستار، 2014: 76).

هەروەها هزر ، واتە مرۆڤ بونەوەرێکی ژیر بێ ، هزر بیرکردنەوە تایبەتمەندیەکانی بەرچاوی مرۆڤ بیرکردنەوە خۆشی چالاکیەکانی گیانیە لە ئەندامێکی ئەو پەڕی گرنگی پەرەسەندنی مرۆڤ دەکەوێتەوە بەکوردی مێشکیش پێ دەگوترێ ئەو چالاکییە پرۆسەیەکی ئاڵۆز و ناوەڕۆک هەمەڕەنگ راز و نیاز و هەست و خواست و ئاوات و ئامانج و مەبەستی مرۆڤ بەرجەستە دەکات(حمید، 2013: 21).

3- هزری سیاسی:

مرۆڤ کە بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە، لەرێگەی عەقڵەوە جگەلەوەی هەڵسوکەوت لەگەڵ دەوروبەری، هەروەها سروشتیشدا دەکات، پاشانیش هەوڵی تێگەیشتن و گۆڕینی ئەو ژینگەو سروشتە دەدات.هەوڵی مرۆڤ بۆ گۆڕینی شێوەی ژیان، سەرچاوەیەکی فکری هەبوەو هەیە، لەقۆناغە سەرتاییەکاندا گۆڕان زۆر سست و لەسەرخۆبووە، بەڵام بەتێپەڕبوونی کات، ئەم گۆڕانە خێراتر بووە، شێوازەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی و دەسەڵاتی سیاسی سەرچاوەی هزری سیاسی مرۆڤبوونە.

لەم روانگەیەوە دەتوانین لەسادەترین پێناسەدا بۆ هزری سیاسی بڵێین:(بریتییە لە هەر تێڕامانێک دەربارەی پرسەسیاسیەکان. ئەوەی شایانی باسە، لەدێر زەمانەوە، تەنانەت ئێستاشی لەگەڵدا بێت تێکەڵکردنێک لەنێوان هزری سیاسی و فەلسەفەی سیاسیدا هەیە و هەبووە، بەڵام لەراستیدا دوو شتی جیاوازن و هەرگیز ئەمەیان ئەویان نییە. ئەگەر هزری سیاسی(بریتی بێت لە پرسە سیاسییەکان)، ئەوا فەلسەفەی سیاسی (بریتییە لە توێژینەوەی ئەو پرسە سیاسییانە بەشێوازێکی میتۆدییانە).بەکورتی بڵێین:هزری سیاسی بوارێکی گشتگیرو فراوانەو فەلسەفەی سیاسیش دەگرێتە خۆی، دەتوانین زاراوەی هزری سیاسی بۆ هەر فەلسەفەیەکی سیاسی بەکار بهێنین، بەڵام ناتوانین هەر هزرێکی سیاسی بەفەلسەفەی سیاسی ناوببەین.

4- سیاسەت:

سیاسەت واتای(Politiqve)وشەیفەرەنسیە ، وشەییۆنانی(Politikos)لە سەرچاوەی وشەی یۆنانی(Polis) وەرگیراوە لەو سەردەمەدا (Politico's) بەمانای هونەر و کردەوە حوکمەت لە وڵات دا کەڵکی وەرگیراوە.(حمید، 2016 : 92).

سیاسەت لە واتا تایبەتەکەی دا، بەو هەوڵانە دەگوترێ کە حوکمەتەکان بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری وڵات و دیاریکردنی شێوە و ناوەڕۆکی تێکۆشانی خۆیان دەیگرنەبەر ئەم هەوڵانە لە دوو کەناڵی نێوەخۆی و دەرەکی دا جێ بە جێ دەکرێ(مەجدی، 1998 : 81).

فەیلەسوفی فەرەنسی(ئەندری سیۆنڤل) دەڵێت سیاسیەت، بریتییە لە ژینێکی هاوبەش لە هەمانکاتدا لە ململانێدا و کە لە ژێر رکێف و دەوڵەت چاودێری دایە. هەروەها سیاسەت بریتییە لە هونەری وەرگرتن، هونەری پاراستنە بەکارهێنانی دەسەڵات، هونەری دابەشکردنی دەسەڵات.هەروەها (هارول لاسویل) دەڵێت سیاسەت توێژینەوە و بە دواداچوونی دەسەڵاتە لەسەر شێوازی بەڕێوەبردندا، لە لایەکی تردا (دیڤید اسیتون)، دەڵێت سیاسەت توێژینەوە و بە دواداچوونە پەیوەندی نێوان چینەکانە.(معجم المصطلعات السیاسیة، 2009 : 128).

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوە کوردییەکان:

– ستار ئاشتی،(2014)، بەرەو هۆشیاری هزری مرۆڤ، چ1، چاپخانەی منارە، هەولێر.

عزیز، حەمید،(2016)، لۆجیک دوێنێ و ئەمڕۆ، چ1، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

– مەجدی کامیل،(1998)، ئەرستۆ مامۆستای یەکەم، وەرگیرانی نریمان عەبدوڵڵا، چ1، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

– عزیز، حەمید،(2013)، فەلسەفەی سەردەم لە ئەوڕوپا، چ1، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

– عزیز، حەمید،(2012)، سەرەتایەک لە فەلسەفەی کلاسیکی یۆنان، چ1، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

– پۆلانی، کەمال, و: ئازاد و سیروان،(2012)، مێژووی هزری سیاسی لە ڕۆژئاوا .

- لیۆ شتراوس و.ڕاڤین کامەران، (2021)، واتای بنەڕەتی فەلسەفە.

دووەم: سەرچاوە عەرەبییەکان:

- العلولي، یاسر،(2014)، معجم المصطلعات السیاسیة، سلسلة کتب.